

A NEMEK KÖZÖTTI LINGVISZTIKAI KÜLÖNBSÉGEK

1. BEVEZETŐ – A TÉMÁVAL KAPCSOLATOS EDDIGI KUTATÁSOK RÖVID BE-MUTATÁSA

1.1. Történeti áttekintés

Jelen előadásommal annak a témának az összefoglaló változatát szeretném prezentálni, amely a múltbeli és egyben jövőbeli kutatómunkámat képezi, nevezetesen a nemek közötti szociolingvisztikai eltéréseket, kibővítve a kétnyelvűség témakörével.

A nemek közötti eltérés szociolingvisztikai aspektusai már régóta foglalkoztatják az emberiséget. Ezt számos felmérés, újságcikk, kommentár, irodalmi mű, és a nép ajkán született szólás-mondások is bizonyítják.

Nézzünk meg pár példát a nemek közti nyelvhasználatra vonatkozó sztereotípiákra, amelyek méltán illusztrálják azt, hogy nemegyszer volt a figyelem középpontjában az a tény, hogy a férfiak és a nők nyelvhasználata eltérő:

„Úgy pörög egy nő nyelve, mint ahogy a bárány a farkát csóválja.”

„Az Északi-tenger előbb akar vízhez jutni, minthogy egy nő kifogyjon a szóból.”

„Sok nő, sok szó, sok liba, sok ürülék.”

„A csend a nő legékesebb díszé.” (angol szólás-mondások)

„Az ékesszólás a férfi erénye, míg a nőé a csend”. Tasso: *Discorso della virtu femminile e donesca* (1582)

A XVIII. századi írók szerint a nők nyelvhasználata deviáns, míg a férfiaké a helyes nyelvhasználat normájának fogható fel.

Otto Jespersen szerint leginkább a férfiak tekinthetők nyelvújítóknak a nőkkel ellentétben, mivel ők hoznak új kifejezéseket a nyelvhasználatba. Szerinte nyelvi kultúrájuk csodálatraméltó, míg a nőké elítélendő.

Rousseau véleménye szerint mindig is kevés írónői alkotás létezett, és ha volt is valaha, akkor az ugyanolyan hüvös szépségű mű volt, mint alkotójuk.

Amikor *Miltornak* felvetették, hogy taníttassa lányát, a következő megjegyzést tette: „Egy nyelv is elegendő egy nőnek”.

A finnországi Helsinki Egyetemen kiemelkedő kutatások folynak a nemek közötti nyelvhasználati különbségekről. Számos kutatásnak történelmi, irodalmi, pszichológiai és szociológiai vonatkozása is van. A nemek közötti nyelvhasználatbeli eltéréseknek egyéb aspektusait is kutatták, így az antropológiai, dialektológiai, szociálpszichológiai és földrajzi vonatkozásokat.

1.2. Szociolingvisztikai háttér

A szociolingvisztika olyan interdiszciplináris nyelvészeti tudományág, amely többek között vizsgálja a különböző nyelvi regiszterek szókincsét, a dialektusok fonetikai és morfológiai eltéréseit, s a kapott eredmények alapján következtetéseket von le a nyelvhasználó szociális státuszáról és neméről. A nyelvet szociális és kulturális jelenséggént kezeli, és a nyelv társadalmi rétegződésével és az etnikai csoportok differenciálódásával is foglalkozik.

Mindenkiben felvetődhet a kérdés, hogy miért van az, hogy a nyelv szinte minden területén (fonetika, morfológia, szintaxis, kommunikatív kompetencia, paralingvisztika) eltér a két nem nyelvhasználata.

A szociolingvisztika két fő irányvonalból közelíti meg a nemek közötti lingvisztikai eltéréseket, melyek a következők:

(i) *dominanciai megközelítés*

(ii) *különbségi megközelítés*

A **dominanciai megközelítés** azt állítja, hogy a nők egy elnyomott csoport tagjai. A férfiak és a nők beszédbeli különbségét úgy interpretálja, hogy a férfiak dominálnak, míg a nők alárendelt szerepet játszanak. Azt is hozzáfűzi, hogy ebben az interakcióban minden résztvevő „összejátszik” abban, hogy fenntartsa és állandósítsa a férfi dominanciát és a női elnyomást.

A **különbségi megközelítés** szerint a nők és a férfiak eltérő szubkultúrába tartoznak, ezért is érezni egyre inkább a nők ellenállását azzal szemben, hogy kisebbségi csoportként kezelik őket. A nők azt bizonygatják, hogy nekik más a hanghordozásuk, másképp viszonyulnak a szerelemhez, a munkához és a családhoz. Lingvisztikai értelemben véve a nők és a férfiak beszédének interpretálása abban tükröződik, hogy fenntartja a nem-specifikus szubkultúrákat.

Egy másik megközelítés az iskolázottság hiányával magyarázza a nemek közötti lingvisztikai különbségeket:

Amikor *Henry Tilney* kijelentette, hogy a nők hibás stílusban írnak levelet, merthogy a témát illetően általános hiányosságai vannak – nevezetesen nem figyelnek az írásjelekre és gyakran a nyelvtant is ignorálják –, akkor egy nagyon alapvető tényezőt nem vett figyelembe, mégpedig azt, hogy régen a férfiak jóval több oktatásban részesültek, ezért az írott nyelvi formát hozzáértőbben művelhették, mint a nők. Mi több, a 70-es évek statisztikáját tekintve kétszer annyi analfabéta nő volt a harmadik világban, mint férfi.

1.3. A standard normák használata nemek szerint

A fonetikát, a szintaxist és általában a grammatikát tekintve a legtöbb esetben a nők hajlamosak a standard normák betartására. Ennek a nyelvi viselkedésnek több magyarázata van: az első a nők szociális státusza, a második a nők társadalomban betöltött szerepe, a harmadik a nők alárendelt helyzete, a negyedik maga a beszédfunkció abban az értelemben, hogy az „férfiasságot” és erőteljességet vonhat maga után. Az első magyarázat azt állítja, hogy a nők jobban tudatában vannak státuszuknak, mint férfi társaik, s inkább tisztában vannak beszédjelzéseikkel és szociális háttérükkel.

Köztudott, hogy a standard nyelvhasználatot a magas szociális státuszhoz társítják. Az egyik amerikai tanulmány garázsokban és hotelekben dolgozó nők nyelvhasználatát hasonlította össze olyanokéval, akik otthon dolgoztak. Azt a következtetést vonta le, hogy a fizetett, alkalmazott nők több standard formát használtak. Ugyanez a jelenség volt tapasztalható Belfastban és Ballymacarrettben.

A káromkodást és az udvarias nyelvezetet tekintve a nőknek kiemelkedő szerepük van a társadalmi értékek terén. A társadalom szebb viselkedést vár el a nőktől, mint a férfiaktól. Már a kislányoknak is több szabadságot adnak, mint a lányoknak, és a rosszkodást is jobban tolerálják a fiúk, mint a lányok részéről, akikre azonnal rászólnak. *Sárkány Anita* 1994-ben, a lingvisztikai attitűd kapcsán végzett tanulmányában rámutatott arra, hogy egy nőnél taszító a vulgáris, közönséges és helytelen beszéd. A férfiak nem szeretik, ha egy nő túl tudálékos vagy túl vulgáris.

Egy közösségen belül a gyermekek nevelése szoros kapcsolatban van a normákkal, mivel a szocializációs fejlődés folyamán minden ember a neméhez kapcsolódó adekvát lingvisztikai normákat sajátítja el. Férfivé vagy nővé válni annyit jelent, hogy megtanuljuk nemünk lingvisztikai attitűdjét. A szüleink életünk korai szakaszától belénk nevelik ezeket a normákat: „Egy kislány nem mondhat ilyet” - oktatja ki gyermekét az anyja, akinek ugyanezt tanították.

Azt sem árt figyelmen kívül hagyni, hogy az alárendelt rétegektől elvárják, hogy udvariasak legyenek, viszont az udvariasság egyben megegyezik a standard nyelvhasználattal is. A nők maguk gondoskodnak szükségleteikről azért, hogy a társadalom értékelje őket. Azáltal, hogy standard formákat használnak, megőrzik tekintélyüket. A nők nem akarják beszélőpartnerüket megsérteni, s ez nagyon biztató a partner számára. Ez a viselkedés is méltán tükrözi a nők finom érzékenységet partnerükkel szemben.

Természetesen a kutatások eredménye sok esetben a kérdezőtől is függ. A kérdező iskolázottsága és neme nagy szerepet játszik a kommunikáció légkörében. A férfiak sokkal nyugodtabbak nemcsak az anyaggyűjtés során, hanem akkor is, amikor őket kérdezik. Ebből kifolyólag az ún. „presztízs” és innovatív kifejezések csekélyebb számban fordulnak elő náluk, mivel inkább a köznyelvi formák használatát helyezik előtérbe, ezzel is kifejezve „férfiasságukat”.

A nem standard grammatika és fonetika, továbbá a szleng kifejezések és káromkodások használata a „férfiasság” és a „keménykedés” macsó konnotációját vonja maga után. A hímnemű megkérdezettek kevésbé akartak standardnak tűnni, mint amilyenek valójában, ami egyfajta burkolt presztízs-jelenség részükre.

Épp az ellenkezőjét tapasztalhatjuk Braziliában (Brazília peremvárosában), Norwichban, és Pont-rhyd-y-fenben (walesi bányászközösségben), ahol az alacsony státuszú nők több köznyelvi formát használnak. Erre a jelenségre az a teória szolgál magyarázatul, mely szerint a köznyelvi formák hagyományörző és vidékies értékeket közvetíthetnek – ott, ahol a standard forma egyenértékű a városi normával –, avagy az is fennállhat, hogy a köznyelvi forma olyan nem elfogadható attitűdöt tükröz ott, ahol a standard nyelv a felnőtt középosztály nyelvvezete.

A konzervativizmus és a nyelvmegőrzés terén a két nem közötti fizikai és lelki eltéréseket kell elsősorban figyelembe venni. Ez a két faktor járul hozzá ahhoz, hogy a nők jobban ragaszkodnak az archaikus formákhoz, mint a férfiak. Azáltal, hogy házasságot kötnek, egy új családi környezetbe kell beilleszkedniük, ezért elsősorban ők azok, akik nagyobb érzékenységet mutatnak az új és a fennkölt, presztízs értékű kifejezések iránt.

Egyes szociológusok szerint a nemek közti nyelvi eltérések magyarázata az eltérő társadalmi pozícióban és az eltérő munkakörben rejlik. A nők például a következő elfoglaltságokból merítik szavaiukat: szövés, fonás, sütés, főzés, ruházkodás, gyermeknevelés, gondoskodás és gyógyítás. Ezzel szemben a férfiak az alábbi ténykedésekből: asztalosság, cipészet, katonaság, kovácsolás, stb. Ami a szabadidős elfoglaltságokat illeti, a sport hajdanában csak a férfiak elfoglaltsága volt. Még Coubertin báró – a modern olimpiai játékok kezdeményezője – sem engedélyezte a női részvételt. Az is köz tudott, hogy vannak sportágak, melyeket leginkább a férfiak művelnek, ilyen például a kick-box, a birkózás, a rugby, a futball, az autóversenyzés.

Egyéb eltéréseket figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a fonetikai variánsokat, a ragozást, a szórendet és az egyeztetést (concord) tekintve a férfiak a nem standard formákat részesítik előnyben, ami alapvetően férfiasságuk kihangsúlyozásából ered. A kommunikatív kompetencia terén lévő eltérések már jóval összetettebbek ennél. A beszédességet tekintve leginkább a férfiak azok, akik félbeszakításokkal, gyakori szerepcseréikkel és témaváltásukkal uralják a párbeszédet. A nők nagyban hozzájárulnak a kommunikáció zökkenőmentességéhez rövid visszajelzéseikkel, kérdéseikkel, simuló kérdésekkel, dicsérettel, míg a férfiak átfedéseikkel.

Egyre több szociolingvisztikai szakértő állítja azt – akárcsak *Deborah Jones* és *Emler* –, hogy a pletyka fontos információkkal gazdagítja a kommunikációt, fenntartja az egységet, a szociális közösség erkölceit és értékeit, melyhez nemcsak kizárólag a nők járulnak hozzá, hanem a férfiak is elég nagy mértékben.

A stílust tekintve a nők udvariasabbnak bizonyulnak – hiszen a társadalom normái is ezt várják el tőlük –, jobban kezelik a konfliktushelyzetet, melyben a megbeszélésre és a nyugtatásra törekednek. Ezzel ellentétben férfi társaik ellenségeskedő és rivalizáló stílust vesznek fel, amikor több felszólítást,

parancsot és káromkodást alkalmaznak. A tabu nyelvezetet alapvetően a nőknek tulajdonítják, mivel a szociális korlátok erre kényszerítik őket, kiváltképp távoli törzsi kommunák esetében.

Mindent egybevetve elmondhatjuk, hogy a következő tényezők határozzák meg alapvetően a nemek közötti lingvisztikai eltéréseket: az alárendeltség, a különböző kultúra, a társadalom normái és elvárásai, régen az iskolázottság hiánya, a státusztudat, a lelki és fizikai különbségek, az érzékenység, a csoport szolidaritás – férfiak esetében –, az eltérő munkakör és a környezet, amelyben élnek (például távoli törzsek esetében, ahol a nőknek tabunyelvet kell használniuk, ellenkező esetben kivégzik őket).

Végül, de nem utolsósorban azt is ki kell hangsúlyozni, hogy a társadalom változása, a feminista törekvések és a fizikai adottságok miatt léteznek férfias nők is, akik elsajátítják a férfi normákat, és emiatt ellentmondhatnak némely szociolingvisztikai törvényszerűségnek.

1.4. A női csoportok működése és asszimilációja

Ha a nőket egy társadalmi csoportként akarjuk tekinteni, az *Jennifer Coates* szerint eléggé ellentmondásos lenne. Könnyebb megvizsgálni például a londoni karibi afrikai csoportját, mert gettóban élnek és megkülönböztetett kultúrájuk van. Míg a nőket tekintve nem ez a helyzet, hiszen a férfakkal párban élnek. A társadalomban sok esetben kisebbségnek érzik magukat.

Henri Tajfel szerint egy csoport háromféleképpen működhet:

- (i) elsajátítják az alcsoport értékeit, ami az asszimilálódás egy stratégiája;
- (ii) újra fogalmaznak dolgokat;
- (iii) pozitív képet alkotnak.

A nők egy része hajlik arra, hogy pozitív énképet alkosson azáltal, hogy összehasonlítja magát más nőkkel akár a külső megjelenés, akár a főzés terén. Mások elhagyják a női csoportokat, és megpróbálják magukat elfogadtatni a férfakkal, mi több, úgy élnek, mint a férfiak, s a politikai és az üzleti életben próbálnak helytállni.

Az egynyelvű társadalmakban is változik a nő szerepe. A kétnyelvűek feltételezhetően rugalmasabb gondolkodásúak, toleranciaszintjük magasabb az egynyelvűekénél. A témát érdemes kiterjeszteni a kétnyelvűek nemek szerinti nyelvhasználati különbségeire is. Meg kell vizsgálni, van-e eltérés az egynyelvű és a kétnyelvű helyzetekhez szokott emberek kommunikációjában a nyelvhasználat és a nemek tükrében. Összehasonlító kutatást lehet végezni, amelyből kiderülhet, hogy valóban másként viszonynak-e ehhez az egynyelvűek és a kétnyelvűek maguk is, illetve, a társadalom másként érzékeli-e a két különböző nyelvi konfigurációval rendelkező emberek nyelvhasználatának másságát a nemek tükrében.

Felvetődhet az a kérdés is, hogy hogyan nyilvánul meg az asszimiláció a nyelvhasználat területén?

A nők mélyebb hangot használnak, alacsonyabb hangmagasságot, aszertívabb stílust vesznek fel, káromkodnak, a grammatikai interakciókban inkább a férfiakra jellemző prozódiai jellemzőket vesznek át, mint például az ereszkedő intonáció. Amikor megszólítják őket, akkor leginkább férfiakra jellemző témákat hoznak föl, mint például az üzleti élet, a politika, a gazdaság.

A nemek közötti szociolingvisztikai eltéréseket több aspektusból is lehet vizsgálni, így fonetikai, morfológiai, szintaktikai, stilisztikai, paralingvisztikai szinteken, továbbá megvizsgálni a határozók, a mellénevek, a lexika, a kommunikatív kompetencia, az udvariasság, a káromkodás, a tabuszavak használatának eltérőségét.

2. A TÉMA SZAKIRODALMI HÁTTERE

2.1. Nyelvhasználati különbségek az egyes nyelvi szinteken

2.1.1. Fonetika

Egy európai ember számára a nemek közötti eltérések talán a fonetika szintjén a legmeglepőbbek, mert nehezen tudnánk elképzelni, hogy egy férfi és egy nő más hangot ejtsen ki ugyanazon szónál. Viszont a fonetikai eltérés távoli törzsek esetében teljesen elképzelhető.

Egy észak-sibériai chukchi nyelv esetében, ahol a nők (S)-t használnak, ott a férfiak (tS) vagy (r) hangot.

Egy Montana törzsnél a veláris explozívát (k) egy affrikáta váltja fel a férfiak beszédében. Ennél a törzsnél a kiejtésnek meghatározó szerepe van a szexuális identitást tekintve, mert abban az esetben, ha valaki felcseréli ezeket a bizonyos hangokat, akkor biszexuálisnak tekinthetik a törzs idősebb tagjai.

A Bengáli indiai nyelvben a nők kezdő (l) hangot használnak, ellentétben a férfiakkal, akik kezdő (n)-t ejtenek.

Meglepő módon az európai nyelvekben is nyomon lehet követni a nemek közötti fonetikai eltéréseket, mivel sok kutató szerint a nők inkább hajlanak a presztízs-használatra, továbbá a standard és a maximálisan korrekt formákra, mint férfiatársaik.

Norwichban például az (ŋ) hang presztízs-variánsát használják inkább a nők. Glasgowban, a (l) hang helyett az (Λ) hangot, vagyis ennek presztízs-formáját használják a nők.

Az 1964-ben Fischer által végzett New England-i kutatás is kimutatta, hogy a nők kétszer annyian használták a standard (lŋ) hangot, mint a férfiak.

2.1.2. Morfológia és szintaxis

Kaliforniában a Yana és a Chiquita férfi indiánok még egy ragot fűznek hozzá a szavaikhoz abban az esetben, ha azonos neműekhez beszélnek. Például ha egy nőhöz beszélnek, a „szarvas” szóra azt mondják, hogy „ba”, a „ba-na” helyett, amit egy férfinak mondanának. Sapir szerint ez a jelenség a megadott kommunán belül a nők alacsonyabb státuszára utal.

Jennifer Coates Chesire-i kamaszokon végzett kutatásában nem standard morfológiai és szintaktikai jellemzőket vizsgált. Felméréséből kiderül, hogy a fiúk kivétel nélkül minden esetben nagyobb százalékkal használták a nem standard elemeket, mind a lányok. A vizsgált elemek a (has, was, -s, never, what, do, come, ain't) elemek voltak.

Trudgill, Detroitban az alsó középosztály és az alsó osztály dupla tagadás használatának gyakoriságát vizsgálta nemek szerint. Felméréséből kiderül, hogy az alsó középosztály férfitagjainak 32%-a használta a dupla tagadást, míg a nőknek csupán 1%-a. Az alsó osztály esetében a férfiak 90%-a használta, míg a nőknek csak 59%-a.

Edina Eisskovits, a Sidney munkásövezetében élő kamaszokon végzett kutatómunkájában a nem standard múlt idő és a nem felcserélhető „don't” használatát vizsgálta. Felmérése alapján kimutatható, hogy az utóbbi használata egyértelműen nem-specifikus a férfiak körében.

2.1.3. Lexikai különbségek

2.1.3.1. Melléknévi alakok, határozószók

Jespersen mintegy sztereotípiaként említi azt a felfedezését, mely szerint a férfiak szókincse jóval bővebb, mint a nőké. Konklúziója abból a felmérésből fakad, amit amerikai főiskolásokkal végzett, s amelyben arra kérte őket, hogy írjanak le 100 különálló szót. Kijelentését ezzel az egy bizonyítékkal tudta alátámasztani. Felmérése szerint a nők a „szép” és „csinos” szavakat elég széleskörűen használják.

Ami a nyomatékosító szavakat illeti, szerinte az „annyira” szó egy örökérvényűen feminin kifejezés: „Ez a kis határozószó a hölgyek körében igen elterjedt a következő melléknévvel”: „Ez annyira aranyos”. Magyarázata erre a női nem által gyakrabban preferált használatra az, hogy leginkább a nők azok, akik hirtelen megszakítják mondataikat anélkül, hogy befejeznék. Szerinte a nők úgy kezdenek el beszélni, hogy át sem gondolják előtte, miről is akarnának beszélni.

Robin Lakoff osztja Jespersen véleményét: „A nyelv és a nők helye” című munkájával megalapozta a XX. század nyelvészeti irányvonalát a nemek közötti különbségek kutatásában. Munkájában nyomatékosan felhívja a figyelmet olyan „üres melléknévekre”, mint: „isteni”, „vonzó”, „cuki”, melyeket tipikusan a női szókincs jellemzőiként aposztrofál. Kissé cinikusan még azt is hozzáfűzi, hogy: „Az 'annyira' nyomatékosító szó, ami inkább a nők szókincsében fordul elő, de amit természetesen csak a férfiak tudják jól használni.”

1980-ban O'Barr és Atkins egy érdekes analízist végzett a női nyelv tanulmányozása során. Vizsgálatukban női szemtanúk elmondásait rögzítették mintegy 150 órában az Észak-Karolinai Legfelsőbb Bíróságon, olyan jellemzők után kutatva, melyekről elmondhatják, hogy az tipikusan női nyelv. Ők úgyszintén rámutattak az „üres” melléknévek használatának magas arányára. Ilyen melléknéveket emeltek ki, mint: „isteni”, „vonzó”, „édes” és „imádnivaló”.

Érdekes módon Edelsky hasonló eredményre jutott, bár 7, 9 és 12 éves gyerekeken végzett felmérés kapcsán. Vizsgálatában arra kérte a gyerekeket, hogy válasszák ki azokat a kifejezéseket, amelyek szerintük egy nő szájából hangozhattak el. A 7 évesek megrögzötten választották ki az „imádnivaló” kifejezést a nők oldaláról, míg „a fenébe” kifejezést a férfiak részéről.

A 9 évesek már kibővítették a skálát ilyen kifejezésekkel, mint: „oh, drágám, istenem, megtennéd?” A 12 évesek szelekciójába a simuló kérdés is belekerült, mint női kifejezőeszköz, illetve, a „most azonnal”, és a „nagyon” kifejezések a férfiaknál, amit főképp utasításoknál használnak.

Kicsit messzebb, az Amazonas vidékére evezve, meglepő lexikai differenciákat tapasztalhatunk:

Tayana, egy amazon indián nő saját törzse nyelvét, a Tuyukát használja, és ezen a nyelven is beszél a gyermekeihez. Az első nyelve a Desano, melyet akkor használ, amikor a férjéhez beszél, ugyanakkor válaszolni a Tuyuka nyelvhasználattal fog neki. A kétféle nyelvhasználat magyarázata az, hogy az amazon indiánok körében egy gyermek anyja mindig eltérő nyelvet használ az apjától, mert az apák csak más törzsből házasodhatnak, és minden törzsnek megkülönböztetett nyelve van.

2.1.3.2. Káromkodások és tabu kifejezések

„A fütyülő matrónak és a káromkodó nőnek a pokolban a helye” – tartja egy középkori közmondás. A középkorban és a reneszánszban egyaránt megfigyelhető volt az a tendencia, hogy a nyelvi finomkodást a vulgáriasság váltotta föl, mintegy válaszként a Franciaországból kiindult irányzatra, amely a „tisztá nyelvet” képviselte.

Előfordult az is, hogy az apa nem tarthatott férfi szolgálókat, mivel a lánya füleinek nem volt ildomos hallani, ahogy azok beszéltek.

A „Governour”-ben az is elhangzott, hogy egy gentleman a gyermekét csakis női nevelővel neveltheti fel, mert biztos, hogy az nem fog káromkodni.

Lakoff szerint a nők nem használnak szalonképtelen, tapintatlan kifejezéseket, mi több, ők az eufemizmus szakértői.

Gomm 1981-es felmérésében brit beszélőket vizsgált, különös tekintettel a káromkodás gyakoriságára. Kimutatta, hogy a férfiak egymás között háromszor annyit káromkodnak, mint a nők, vegyes társaságban kétszer annyit.

Otto Jespersen szerint a nők ösztönösen vonakodnak a közönséges beszédől, és sokkal inkább használnak kifinomult, burkolt és kitérő kifejezéseket.

Flexner 1960-ban közölt tanulmányában rámutatott, hogy a legtöbb amerikai szlenget a férfiak hozták létre és zömében ők is használják azt.

Lakoff és Kramer kutatásai szerint is a férfiak többet káromkodnak, és gyakrabban használják a „francba” kifejezést, míg a nők e helyett az „istenem” szót preferálják.

Caroline Humprey döbbenetes lingvisztikai felméréseket végzett Mongólia távoli településein, amikor a női tabunyelvet vizsgálta. Számukra tiltott egyes szavak kiejtése, mint például a ragadozóké, a hegyeké, a folyóké, mert azt tanítják nekik, hogy szellemek szállják meg ezeket az állatokat és helyeket, ezért tilos kiejteni a nevüket. Tilos továbbá kiejteniük a férjük bátyjának, apjának és nagyapjának a nevét, továbbá bármely férfi rokonának nevét. A nyelvi szabályok még arra is kiterjednek, hogy azokat a szótagokat is tilos a nőknek kiejteniük, ami ugyanaz, vagy esetleg hasonló a tiltott nevekhez. Ha például a férfi neve „Xarzun”, ami a „xarax” – „nézni” szóból származik –, akkor a nőnek ezt a szót kiejténie kell, továbbá a „xar” szót is, ami feketét jelent. E helyett a szó helyett a „bargaan” szót kell használnia, ami mongolul azt jelenti, hogy „sötét”, „homályos”.

Hasonló tabu nyelv jött létre a Bengáli közösségen belül, ahol a fiatalabb beszélőpartnernek tilos a feljebbvalóját a nevéen szólítani. Mivel a nő a férje alárendeltje, ezért nem ejtheti ki a férje nevét. Amikor utalna rá, akkor mindezt körülrással teszi, mint például: „suncho” („halld?”).

Ha például a férj neve „Tara”, ami csillagot jelent, akkor feleségének tilos férje nevét kiejteni, ehelyett a „nokkhotra” szót használja férje megszólítására, melynek jelentése „mennyei test”.

A tabu kifejezések kapcsán talán a legmegdöbbentőbbek a zulu-ban használt tabuformák, melyek megszegéseként halálbüntetéses retorziókat alkalmaznak abban az esetben, ha például a feleség kiejtené az apósa, vagy annak férfitestvérei nevét. Ha a tabunév „z” betűt tartalmazna, akkor például az „amanzi” szó – mely „vizet” jelent – használata tilos lenne és helyette az „amandabi” szót kellene használniuk.

Egy XVII. századi író érdekes felfedezésre jutott a karibi indiánok nyelvhasználatát tekintve és a következőket jegyezte fel: „A férfiak nagyon sok olyan kifejezést használnak, ami csak a sajátjuknak tekintenek. A nők ismerik ezeket a szavakat, de sose ejtik ki, másrésről pedig a nők is használnak olyan kifejezéseket, melyet a férfiak sose használnak, vagy épp gúnyosan nevetnek rajta. A karibiak nyelvi eltérése abból származik, hogy amikor a karibiak elfoglalták a szigetet, akkor még az Arawak törzs élt a szigeten, akiket ők teljesen kiirtottak a nők kivételével, akikkel házasságot kötöttek, hogy benépesítsék a szigetet.

2.1.4. A kommunikatív kompetencia

Köztudott, hogy a nyelv nemcsak szabályok halmazából áll, hanem egyéb – szociológiai és kulturális – nyelvi tényezőkkel is elvegyül. Nem mindegy, hogy mikor szólalhatunk meg, mikor maradunk csendben, miről és hogyan beszélünk a különböző helyzetekben. Azt, hogy mikor szólalhatunk meg, a gondolat befejezése – a hallgató részéről – és a közbevágás határozza meg.

Ezeket az elemeket vizsgálta West és Zimmermann is, akik 31 párbeszédet rögzítettek kávézókban, gyógyszerárakban és a Kaliforniai Egyetem egyéb területein. A párbeszédetek közül 10 zajlott két nő között, 10 két férfi között, és a maradék 11 vegyes résztvevővel történt. A vizsgálat eredményeképpen elmondható, hogy a férfiak esetében 9 gondolat befejezés és 46 közbevágás volt, a nőknél ez az arány 0:2 volt. Érdekes megemlíteni, hogy a férfiak egymás között ritkán vágta a másik szavába. A vegyes párbeszédetek során viszont a férfiak sok esetben fosztották meg a nőket attól a joguktól, hogy beszélhessenek. A nők a vegyes párbeszédetek során egyszer sem alkalmaztak gondolat befejezést, és vártak addig, amíg a férfi befejezi mondanóját.

Zimmermann és West azt is megvizsgálta, hogy melyik az a partner, aki a közbevágás után elcsendesül. Azt tapasztalták, hogy az egymű párbeszédetek esetében az átlagos csendszünet 1,35 másodpercig tartott, míg a vegyes beszélgetések esetében 3,25 másodpercig. Így elmondható az is, hogy az esetek túlnyomó többségében a nők csendesültek el a közbevágások után. A vegyes párbeszédetknél a férfiak minimális visszajelzése késleltetett volt. Az olyan minimális visszajelzések, mint: „mhm” vagy „igen”, jelzésértékű lehet az aktív figyelem szempontjából. A férfiak csak rövid szünet

beállta után használták ezeket a visszajelzéseket, ami arra enged következtetni, hogy kevésbé voltak érdeklődők, megértőek és támogatóak.

Fishman 52 órás hanganyagot állított össze amerikai házaspárok napi párbeszédeiből, és azt a következtetést vonta le, hogy a nők ötször annyiszor használták a „tudod” kifejezést, mint a férfiak (87:17).

2.1.5. Pragmatika

Leet Pellegrini kutatásai során azt vizsgálta meg, hogy mennyire nem-specifikus a dominancia és a hozzáértés. Felmérése szerint a párbeszédeket azok a férfiak uralták, akik tájékozottsága jó volt. Többet is beszéltek és kevésbé engedték, hogy a másik beszélő átvegye a szót. A tájékozott férfiak hatalmukból kifolyólag dominálták az interakciót, míg a tájékozott nők a kölcsönösségen alapuló stílust követték, mely az együttérzésen és a támogatáson alapult. Míg a férfiakon a versenyszellem uralkodott, azzal a céllal, hogy a másik beszélő mondandójára „rálicitáljanak” és a saját véleményüket mindinkább érvényesítsék, addig a nők együttműködő stílust alkalmaztak. Inkább hozzáfűztek a másik gondolatához, mint rombolták volna azt, vagyis támogatóak voltak és nem vágtak közbe. Viselkedésmódjuk visszahúzó és tapintatos volt, szorgalmazták a konfliktuskezelést, a jó társas kapcsolat fenntartását és az eszmecserét.

Egy nagyon hétköznapi példából indult ki *West*, amikor a doktor-páciens viselkedését vizsgálta nemek szerint. Megfigyelte, hogy a férfi orvosok tekintélyelvűek és kevésbé érzékenyek, ami ahhoz vezet, hogy betegek jobban vonakodnak a ruhavevételről, és az orvos sem tűr ellentmondást a kezeléssel kapcsolatban. *West* analíziséből kiderül az is, hogy az orvosok az esetek többségében félbeszakítják betegeiket, kivéve akkor, ha az orvos nő és betege egy fehér férfi. Azt is hozzáfűzte, hogy ez esetben a nem felülmúlja a státuszt. A kollégák között a férfiak domináltak, eltekintve attól, hogy főnői, vagy alárendelt beosztásban voltak, míg a nők, főnői pozícióban sem uralták jobban a terepet a férfiaknál.

A nemek közötti stílári különbségeket tekintve *Milroy* 5–7 év közötti gyermekeken végzett vizsgálatot. Felméréséből kiderül, hogy a fiúk zsarnoki és felsőbbrendű viselkedést folytattak céljaik elérése végett. Ezzel ellentétben a lányok olyan csillapító stratégiákat folytattak, mint a kompromisszum-készség, a kibúvók, a beletörődés és az egyezkedés. Hajlandóak voltak fenntartani az interperszonális harmóniát főképp azért, hogy a „csináljunk” felszólítást alkalmazták.

Jacqueline Sach is ugyanezt a következtetést jutott, mikor óvodás játszócsoportokkal végzett felmérést. A kislányok nyugtató és szolgálatkész stratégiákat alkalmaztak, mint például: „oké, jó ötletnek tartom”. A kisfiúk esetében a fizikai erő kinyilvánítása, az intenzívebb hanghatások, az imperatívuszok és a direkt kérések használata volt a jellemző.

Amikor *Tannen* iskolás fiúkat és lányokat kért fel vizsgálatához, azzal a kikötéssel élt, hogy mindenki a legjobb barátjával legyen a felmérés során. Észrevette, hogy a fiúk fészkelődtek a székeiken, lábaikat rugdosták, fintorogtak, gúnyolódtak és vicceket meséltek, miközben kerülték a szemkontaktust és nem ültek szemben egymással. Nem támogatták egymást, kevésbé válaszoltak és személytelen dolgokról beszéltek. Ezzel ellentétben a lányok támogatóak voltak, közelebb ültek egymáshoz, egymásra néztek, beszéltek az érzéseikről, megpróbálták egymás problémáit megérteni, hosszabb ideig tudtak beszélni, és törődést mutattak egymás iránt. Míg a lányok megnyugtató stílust alkalmaztak, addig a fiúk ellenségeskedőt. A fiúk saját napirendi pontjaikat követték anélkül, hogy figyelembe vették volna a többi jelenlétét is. Számukra a győzelem volt a legfontosabb, ezért felvett stílusuk egysíkú volt. A lányok tűntek leginkább a párbeszéd veszteségeinek, akik a közösen megvitatott eredményeket helyezték előtérbe.

James felmérése középpontjában ugyancsak az interaktív stílus és a dominancia állt. Kutatása helyszínül az otthon és a fodrászüzleteket választotta. Arra az eredményre jutott, hogy a nőket érdekelték a női szerepek, míg a férfiak nem értettek egyet egymással, vagy nem is érdekelték őket,

hogy a másik mit mond, míg a nők bátorították őket, és rájuk építkeztek. A férfiak beszédstílusa a hatalmon alapult, míg a nők a szolidaritáson és támogatáson, azonban messze távol állt a kompetitív stílustól.

Goodwin és Wodak a nemek közötti stílári különbségek terén hasonló következtetést vont le, nevezetesen: a nők egymás között a problémáikról beszéltek különböző megvilágításban, sokkal inkább személyes dolgokról, míg a férfiak körülményes leírásokat alkalmaztak.

A beszédstílus nemcsak a paralingvisztikai megnyilvánulást foglalja magába, hanem a parancsokat és a felszólításokat is, melyek használatával bármelyik nem képviselhet domináló és megvető stílust.

Engle hasonló jelenséget vizsgált tanulmányában családtagokon végzett kísérletének keretében. Észrevette, hogy az apák számos utasítást adtak, mint például: „Le! Vedd le!”. Ezzel szemben az anyák sokkal inkább hajlottak a megbeszélésre azáltal, hogy válaszlehetőséget kínáltak fel a gyerekeknek, vagy új ötlettel álltak elő: „Szeretnél...? Mit tudnánk még....?”

Ugyanez vonatkozik a doktor-páciens közötti interakcióra is, ahol a férfi orvosok olyan szigorú formákat alkalmaznak, mint: „Feküdjön le! Vegye le!”

A női orvosok megnyugtató formákhoz folyamodnak: „Nos, akkor csináljunk...”. Alapvetően a „mi” személyes névmást alkalmazták az „ön” helyett.

3. A KUTATÁSI CÉL MEGFOGALMAZÁSA

Kutatási célom a kétnyelvűek beszédstratégiájának vizsgálata a nemek szerinti nyelvhasználat tükrében: autentikus adatok gyűjtése és azok elemzése annak igazolására, hogy a kétnyelvű környezetben élő emberek jobban alkalmazkodnak egymáshoz, ami a nemek tekintetében is megnyilvánul.

Köztudott a gyermekkori kétnyelvűségről, hogy rugalmas és toleráns viselkedést eredményez, hiszen már kora gyermekkortól rá van kényszerülve az egyén arra, hogy sok mindent tekintetbe vegyen a kommunikáció során, pl. a beszélgető partner nyelvi sajátosságait is.

Kétnyelvű egyének beszédét szeretném elemezni különböző szituációkban, társas és kiscsoportos beszélgetések során készített hangfelvételek segítségével. Az autentikus hangfelvételeket a szociolingvisztika különböző aspektusai szerint szándékozom elemezni, és az így kapott eredményeket összevetni az egynyelvűek beszédanalíziséből nyert korábbi adataimmal, kiemelve az esetleges eltéréseket és megegyezéseket.

Mindezekből következtetéseket vonok majd le a különböző nemű kétnyelvű beszélők nyelvhasználatának, nyelvi viselkedésének jellemzőire vonatkozóan, a két nem közötti szembetűnő nyelvi differenciákra és ekvivalenciákra fókuszálva.

Várakozásaim szerint a különböző nyelvi attitűdök vizsgálata alapján kapott végső eredményeim a két nem közötti szocializációs másféleségre utaló konklúziók megfogalmazását is lehetővé teszik majd.